

EVOLUȚIE ȘI INVOLUȚIE ÎN ISTORIA MARILOR ORAȘE ARGEȘENE DIN SECOLUL AL XVII-LEA

RADU ȘTEFAN VERGATTI*

Referindu-ne la subiectul discutat în cazul de față, involuntar, ne-am amintit cuvintele lui Voltaire: „...domnilor, dacă vrei să stați de vorbă cu mine, mai întâi, definiți-vă noțiunile”¹. Spusele adresate de sagacele și ironicul părinte al iluminismului francez unor preținși confracți, ne impun să începem prin lămurirea termenilor din titlu.

Prin zona Argeș nu înțelegem – stricto sensum – exclusiv ținutul istoric. Dorim să lărgim zona și să o aducem la limitele actuale, adică la județul Argeș, care include în el și ținutul istoric Muscel². Termenul de „mari orașe” include așezările urbane cu acest caracter pentru locuitorii Țării Românești și pentru contemporanii lor din secolul al XVII-lea. În fine, când ne-am propus să discutăm secolul al XVII-lea, nu am înțeles o delimitare absolut matematică, adică între anii 1601-1700. Am integrat acest veac între două momente semnificative pentru evoluția istorică, unitară, a populației Țării Românești: asasinarea lui Mihai vodă Viteazul și instaurarea domniilor fanariote, adică între anii 1601-1716. Ne-am oprit asupra acestui veac, deoarece de atunci au rămas suficiente informații pentru a putea sintetiza elementele evoluției dar și involuției orașelor argeșene.

În secolul al XVII-lea, așa cum rezultă din harta alcătuită de stolnicul Constantin Cantacuzino, publicată la Padova în anul 1700, pe teritoriul Țării Românești erau 23 orașe³. În ținutul Argeș se găseau trei mari așezări urbane: Pitești, Câmpulung și Curtea de Argeș. Ele erau considerate astfel de marele boier cantacuzin și de cei care-l înconjurau: oameni obișnuiți, boierii și domnii Țării Românești. În acest sens, stau mărturie, în primul rând, actele domnești⁴ și cronicile Țării Românești⁵, unde, când

* Universitatea „Valahia” Târgoviște

¹ Voltaire, *Dictionnaire philosophique*, în *Oeuvres complètes*, vol. 20, Paris, 1879, p. 149.

² Pentru discutarea numelui de Muscel și întinderea acestui județ istoric, v. *Hartele Județelor cu Plășile, comunele, Satele și Cătunele Viitoare*, București, 1903; *Enciclopedia României*, vol. II, ed. I, București, 1938, p. 290-297; Nicolae Iorga, *Revelații toponimice pentru istoria neștiută a românilor*, București, 1941, passim; Nicolae A. Constantinescu, *Dicționar onomastic român*, București, 1962, passim; Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, passim.

³ Harta alcătuită de stolnic are pe ea marcate 23 orașe, 526 sate și 73 mari mănăstiri. Documentul cartografic, de mari dimensiuni (132 x 64 cm.), splendid colorată, se păstrează la British Museum (London). Pentru descrierea și discutarea hărții, v. Radu Ștefan Vergatti (Ciobanu), *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1982, p. 194-196.

⁴ Cf. *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veacul XVII*, vol. I-IV, București, 1952-1954, passim.

s-a socotit necesar, a fost însoțit numele așezărilor amintite de calificativul de oraș. În actele administrative ale domniei au fost desemnați dregători pentru conducerea treburilor urbei, cu rang corespunzător pentru nivelul fiecărui oraș. Astfel, pentru Câmpulung au fost numiți județi și pârgari⁶, pentru Pitești – epistați⁷, iar pentru Curtea de Argeș, cu rol în continuă scădere, s-a menținut numirea unor vătafi de târg⁸.

În vremea domniei lui Șerban Cantacuzino (1678-1688) nu a fost acceptată și confirmată numirea judeului Andreas, ales de locuitorii orașului Câmpulung⁹. S-ar părea că el nu a fost recunoscut, deși fusese ales, deoarece era sas de origine. Atitudinea domniei este ciudată, mai ales că sasul Andreas deținea această demnitate și în trecut¹⁰. Se știa bine că locuitorii orașului Câmpulung nu erau ușor de supus. Ca atare, în acea situație domnul, și-a asumat riscuri, mai ales că era în dispută cu o comunitate urbană de la frontiera țării. Câmpulungenii și-au dovedit mai târziu dârzenia și conservatorismul, căci au fost singurii orașeni din Valahia care au reușit să mențină, până la începutul secolului al XIX-lea, instituția județului și a pârgarilor¹¹.

Călătorii străini au apreciat așezările discutate, în același mod ca și autorii actelor interne românești. Astfel, despre Pitești, considerat oraș în plin progres, a scris Pietro Deodato Bakšić, episcop catolic care l-a vizitat în mai multe rânduri¹², Paul de Alep, care chiar a stat în oraș¹³, generalul imperial Federigo Veterani¹⁴, Antonio Maria del Chiaro¹⁵ etc. Aproape toți au apreciat așezarea ca fiind un oraș¹⁶ bogat în produse agricole, în special în cele viticole¹⁷, în măcelării¹⁸ și în diverse bunuri aduse de negustori pentru marele târg anual din perioada sărbătorii Sf. Ilie¹⁹. Comerțul care se făcea acolo se datora și drumurilor moderne, orientate cel puțin în patru direcții importante, cu centre urbane în plină dezvoltare: spre București, spre Brașov prin Câmpulung, spre Craiova, spre Dunăre²⁰. S-ar putea ca în acest ultim aspect –

⁵ Cf. *Istoria Țării Românești de la octomvrie 1688 până la martie 1717*, ed. C. Grecescu, București, 1959, passim; *Istoria Țării Românești, 1290-1690. Letopisețul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și D. Simionescu, București, 1960, passim; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, București, 1963, passim.

⁶ Cf. V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. XI, București, 1898, p. 315.

⁷ *Ibidem*; *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 676.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Cf. V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 310; *Istoria României*, vol. III, ed. cit., p. 82.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Cf. *Istoria României*, vol. III, ed. cit., p. 676.

¹² Numele său real era Petru Bogdan Bakšić (Baksev); pentru biografia, datele vizitelor lui în țările române și relațiile de călătorie, v. *Călători străini despre țările române*, publ. de M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodanu, vol. V, București, 1973, p. 194-270.

¹³ Pentru biografia, datele vizitelor pe pământurile românești și relațiile de călătorie, v. *Călători străini...*, col. cit., vol. VI, București, 1976, p. 1-307.

¹⁴ Pentru biografia, datele vizitelor în ținuturile românești și rapoartele sale asupra călătoriei, v. *Călători străini...*, col. cit., vol. VII, București, 1980, p. 464-478.

¹⁵ În legătură cu viața secretarului ui domnesc, șederea lui în ținuturile românești și scrierile sale despre români, v. *Călători străini...*, col. cit., vol. VIII, București, 1983, p. 364-397.

¹⁶ Episcopul catolic Bakšić a notat că orașul avea 200 case de români și aproximativ 1000 locuitori, „oameni ceva mai răsăriți” (cf. *Călători străini...*, col. cit., vol. V, p. 208).

¹⁷ Cf. *Călători străini...*, col. cit., vol. V., p. 209; idem, vol. VI, p. 164; idem, vol. VIII, p. 374

¹⁸ cf. *Călători străini...*, col. cit., vol. VI, p. 208.

¹⁹ Cf. *Călători străini...*, col. cit., vol. VI, p. 272-276; târgul se va menține și în secolul al XVIII-lea ca mare punct comercial (cf. *Călători străini...*, col. cit., vol. X, partea a II-a, p. 1338).

²⁰ Cf. Eugenia Grecianu, *Ansamblul urban medieval Pitești*, București, 1982, passim.

schimbarea traseelor vechilor drumuri comerciale medievale și situarea orașului la o întretăiere a marilor căi de negoț moderne – să conștă explicația, în bună măsură, a ridicării rapide a orașului în secolul al XVII-lea.

Afirmarea orașului s-a remarcat și prin construirea de către locuitorii lui, potrivit lui Paul de Alep, a 10 biserici din cărămidă și din piatră²¹. Chiar dacă cifra indicată de diaconul sirian a fost exagerată, în realitate fiind numai 4-5 biserici²², de notat pentru starea orașului este că meșterii au folosit materiale scumpe – piatră și cărămidă – arătând, implicit, bogăția așezării. Ea a fost relevantă și în relația de călătorie a episcopului catolic Baksic²³, și de căutarea unui adăpost în acest oraș de către patriarhul Macarie al III-lea Za'im, în timpul când Bucureștii erau agitați, în anii domniei lui Constantin Șerban Cantacuzino Cărnul (1654-1658)²⁴. Credința că Piteștiul era în continuă ascensiune, fiind astfel socotit de contemporani, reiese evident și din ansamblul documentelor rămase din epocă²⁵.

Evoluția permanent pozitivă a Piteștiului nu se întâlnește la celelalte două mari orașe argeșene: Câmpulung și Curtea de Argeș. Primul s-a bucurat de atenția domniei ca oraș-centru economic: punct de vamă²⁶, loc de trecere a unor drumuri comerciale intens circulate (spre Brașov, spre Pitești și spre Târgoviște²⁷), loc de desfășurare a marelui târg în timpul sărbătorii Sf. Ilie²⁸, zonă de practicare a unor meserii tradiționale ca morărit, măcelării, prelucrarea pietrelor²⁹ etc. Totodată, s-a remarcat și ca centru spiritual-cultural³⁰. A fost poate situația care l-a determinat pe Matei Basarab voievod (1632-1654) ca, în 1634, să poruncească refacerea mănăstirii domnești³¹, mult lăudată pentru aspectul și fortificațiile ei de episcopul catolic itinerant Baksic³². Tot atunci, același misionar înregistra că orașul avea circa 400 case³³, numărând, foarte probabil, „peste 2.000 români”³⁴. Alături de aceștia, viețuiau 500 de catolici (400 adulți, 100

²¹ Cf. *Călători străini...* col. cit., vol. VI, p. 164.

²² *Ibidem*.

²³ V. N. 16; în cazul de față, este semnificativă expresia „oameni înstăriți”, întrebuințată de un misionar catolic.

²⁴ Cf. *Călători străini...* col. cit., vol. VI, p. 272-274.

²⁵ Cf. *Cronici brâncovenesti*, antologie de Dan Horia Mazilu, București, 1988, *passim*.

²⁶ Cel mai nimerit termen ar fi de târg de margine în apropiere de vamă (cf. Nicolae Stoicescu, *Despre organizarea pazii hotarelor din Țara Românească în sec. XV-XVII*, în „Studii și materiale de istorie medie”, IV, 1960, p. 197-198; I. Comănescu, *Albești de Muscel – Sat de plai și obligația de a păzi granița în cuprinsul moșiei satului*, în „Studii și Comunicări”, V, Muzeul Câmpulung Muscel, 1989, p. 37-39; Ștefan Trâmbciu, Gheorghe Pârnuță, *Pânza „Ocolnica” cu vechile privilegii ale orașului Câmpulung Muscel 1215-1747*, Pitești, 1995, p. 143, doc. 27.

²⁷ Cf. I. Răuțescu, *Câmpulung Muscel. Monografie istorică*, Câmpulung, 1943, p. 99 și urm.; Pavel Chihaiia, *Din ceiștiile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, p. 368-378.

²⁸ Cf. *Călători străini...* col. cit., vol. V, p. 211, 266; idem, vol. VIII, p. 129, 374; idem, vol. X, partea I, p. 460.

²⁹ Cf. I. Răuțescu, *op. cit.*, *passim*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Cf. Pavel Chihaiia, *op. cit.*, p. 205-305; Gheorghe I. Cantacuzino, *Probleme ale cercetării vechii reședințe domnești din Câmpulung*, în „Argessis”, IX, Pitești, 2000, p. 107-116 (prin rezultatele săpăturilor arheologice confirmă refacerea bisericii și curții domnești în vremea domniei lui Matei Basarab voievod).

³² Cf. *Călători străini...* col. cit., vol. V, p. 211, 265-266.

³³ Idem, p. 211.

³⁴ *Ibidem*.

copii)³⁵. Toți catolicii erau sași de origine, dar nu mai vorbeau limba lor deoarece în timp o uitaseră³⁶. Curând apoi, în anul 1648, în timpul unei noi vizite, același misionar a remarcat că orașul a sărăcit, iar comunitatea catolică, după datele oferite de registrul parohial³⁷, se redusese la 229 suflete³⁸. El a inserat și informația că orașenii din Câmpulung, sași de origine, s-au îndreptat către Brașov³⁹. Motivele involuției, evidente și prin lipsa construirii unor edificii noi, cu repercusiuni și în viața culturală și spirituală, ar putea fi explicate, poate, prin orientarea celei mai mari părți a activității țării spre sud. În contextul general s-a remarcat și în acest caz o modificare a traseelor vechilor căi de comerț. Drumul medieval Câmpulung-Brașov a decăzut: era prea lung și greu practicabil iarna. Ca atare, în secolul al XVII-lea, s-a mers, mai ales, pe noul drum, mai scurt, mai accesibil, pe Valea Prahovei. O altă cauză a involuției a fost aceea că la finele secolului, în 1689-1690, orașul Câmpulung a fost ocupat de armatele austriace comandate de generalul Donat Heissler⁴⁰. Cronicile au redat succint jafurile la care s-au dat trupele rămase la iarnă în Țara Românească.⁴¹ Nu este locul să reluăm, aici, acest subiect dezbătut în mai multe rânduri⁴². Pentru noi, în cazul de față, interesează că ocupația trupelor străine⁴³ a determinat o accentuare a involuției orașului Câmpulung. Încercările domniei – Constantin vodă Brâncoveanu și nepotul său, Ștefan vodă Cantacuzino – nu au dat roade.⁴⁴ Ei nu au reușit să revitalizeze orașul, în sensul de a-l readuce la starea din primele decenii ale secolului al XVII-lea.⁴⁵ Câmpulungenii au avut puterea numai să se mențină și să se înscrie între așezările urbane de rangul al doilea și al treilea din Țara Românească⁴⁶.

La rândul lui, orașul Curtea de Argeș a mers mai rapid, evident și sigur, pe un drum involutiv, cu toate că pe harta alcătuită de stolnic, la finele perioadei, figura între marile orașe ale țării⁴⁷. Din actele vremii nu rezultă a mai fi pe același plan cu așezările urbane de prim ordin – București, Târgoviște, Craiova, Brăila – sau chiar cu cele de grad secundar – Câmpulung, Pitești, Ploiești, Caracal, Cerneț.⁴⁸

³⁵ Idem, p. 209.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ În literatura de specialitate, se afirmă ritos că în bisericile catolice din Europa orientală nu au existat și nu s-au păstrat registrele parohiale (cf. Michael W. Flynn, *The European Demographic System, 1500-1820*, Baltimore, 1981, p. 8-10). Relația lui Baksic, în oarecare măsură, confirmă această aserțiune.

³⁸ Cf. *Călători străini...*, col. cit., vol. VI, p. 264; menținerea acestei situații a înregistrat-o și misionarul Giovanni-Battista del Monte Santa Maria (idem, vol. VII, p. 230); o scădere dramatică a catolicilor o înregistrează o relație latină anonimă despre Țara Românească, datată ante august 1688: în Câmpulung mai erau aproximativ 10 familii de catolici (idem, p. 461).

³⁹ Idem, vol. V, p. 264.

⁴⁰ Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, passim. Pentru comentarii a se vedea Șt. Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu. Viața. Domnia. Epoca*, București, 1969, p. 68 și urm.

⁴¹ Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, passim.

⁴² Cf. Șt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 70 și urm. A se vedea și bibliografia aferentă.

⁴³ Imediat după austriaci, țara a fost invadată de armatele turcești și tătarăști, venite la chemarea domnului pentru alungarea imperialilor.

⁴⁴ Cf. Ștefan Trâmbaciu, Gheorghe Pârnuță, *op. cit.*, doc. 27, 28, 29; I. Răușescu, *op. cit.*, p. 18 și urm.

⁴⁵ Această situație se vede și din incapacitatea orașenilor de a ridica noi monumente de arhitectură laică sau ecleziastică; este unul dintre puținele orașe românești care a păstrat nealterat planul urbanistic din timpul evului mediu.

⁴⁶ Cf. *Istoria României*, vol. III, ed. cit., p. 986-987.

⁴⁷ Cf. Radu Ștefan Vergatti (Ciobanu), *op. cit.*, p. 196 și urm.

⁴⁸ Cf. Pavel Chihaiia, *op. cit.*, p. 373 și urm.

Locuitorii din Curtea de Argeș au ajuns să fie dominați de lupta pentru moșie cu episcopia și și-au irosit forțele în lungi procese, cum a fost acela din 1648-1649.⁴⁹ Curtea episcopală și preoții din oraș nu au reușit să formeze un mediu polarizator pentru orașenii activi, în primul rând pentru meseriașii-negustori. Aceștia din urmă nu au găsit o clientelă cu potențial financiar între călugării, preoții și pelerinii care frecventau episcopia din Curtea de Argeș. Ultimii erau puțin numeroși, iar rezidența lor în oraș la diverse hramuri, dura scurt timp.

În fine, drumurile comerciale care străbăteau în lung Curtea de Argeș nu se îndreptau spre centre mari, consolidate, ci spre localități în curs de afirmare (Pitești), sau în stagnare (Târgoviște, Câmpulung). Negustorii nu puteau fi atrași prea mult în Curtea de Argeș, căci nu găseau acolo obiecte meșteșugărești ori târguri bogate, cum erau cele de la Pitești sau Câmpulung. Meșteșugarii nu aveau o gamă prea bogată pentru piață: erau pielari, olari, botușari⁵⁰ etc. Erau meserii larg răspândite, dar produsele celor care le practicau nu au reprezentat o atracție specială pentru negustori. Ei găseau aceste mărfuri, cu ușurință, la aceleași prețuri, sau mai ieftine, pe întreg teritoriul țării.

Un alt motiv care a ținut pe loc sau, chiar, a făcut să regreseze acest oraș mic, care număra în jur de 1000 locuitori, a fost și în cazul lui ocupația armatelor austriece din iarna 1689-1690. Oștenii de sub comanda generalului Donat Heissler, precum și tătarii și turcii, care i-au urmat imediat, nu au pregetat nici un moment să jefuiască populația săracă a acestei foste capitale a Țării Românești⁵¹.

În pofida părerilor locuitorilor Țării Românești și a călătorilor veniți din Balcani, elegantul și rafinatul general imperial Federigo Veterani a scris în relațiile sale de călătorie că două din cele trei orașe argeșene, discutate aici, Pitești și Câmpulung, erau numai niște sate mari⁵². El a precizat că acesta era punctul său de vedere. A arătat că locuitorii le socoteau orașe însemnate pentru ei⁵³. Practic, atunci, el a exprimat o opinie a unui om venit din lumea occidentală, pus în fața realităților Europei de sud-est.

Se poate conchide că în lungul secolului al XVII-lea orașul Pitești a evoluat continuu, mergând pe linia de afirmare, în viitor, între marile așezări urbane românești. Înclinăm spre a susține că, deși originile orașului sunt mai vechi – începuturile secolului al XVI-lea – afirmarea și ridicarea lui datează din secolul al XVII-lea. Celelalte două orașe argeșene – Câmpulung și Curtea de Argeș – au stagnat mult timp, sau chiar au involuat, secolul al XVII-lea fiind evident pentru această situație. Târziu, abia în secolul trecut, secolul al XX-lea, profitând de pe urma celui de-al treilea ciclu al revoluției urbane, s-a început o nouă evoluție a lor.

⁴⁹ Cf. *Istoria României*, vol. III, ed. cit., p. 70 și urm.

⁵⁰ Cf. Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 192-204.

⁵¹ Cf. Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 30 și urm.

⁵² Cf. *Călători străini...*, col. cit., vol. VII, p. 477.

⁵³ *Ibidem* („...această câmpie se întinde cale de patru zile până la Pitești, localitate care, deși este socotită a un oraș, poate fi luată drept un sat; ...și de asemenea Câmpulung, pe care îl socotesc ei ca unul dintre cele mai frumoase ale lor, nu poate trece decât drept un sat mare...”).